

Razvojni problemi pograničnog pojasa Žumberka

Ana Popović, Petra Radeljak

Cilj rada bio je istražiti razvojne probleme Žumberka u kontekstu njegove periferičnosti unutar Središnje Hrvatske te položaja uz državnu granicu sa Slovenijom. U skladu s tim razmotreni su problemi demografskog razvoja i demografskih struktura, socijalno-ekonomskog razvoja, gravitacijske usmjerenosti te opremljenosti i upotrebe stanova toga područja (koji su prostorno diferencirani unutar pograničnog pojasa Žumberka). Prikupljeni podaci statistički su obrađeni i tablično analizirani. Terenskim anketnim istraživanjem te metodom istraživačkog razgovora ispitani su intenzitet cirkulacija stanovništva uz granicu, funkcionalna usmjerenost na pojedine centre u Hrvatskoj i Sloveniji, promjene koje je donijela primjena Schengenskog sporazuma te perspektive naselja u pograničnom pojasu Žumberka. Primjenom SWOT analize zaključno su prikazane prednosti i nedostaci razvoja Žumberka te prilike i prijetnje u njegovu razvoju.

Ključne riječi: pogranična područja, periferija, razvojni problemi, transgranična cirkulacija, Žumberak

Development Problems of the Žumberak Border Region

The objective of this research was to analyse the development problems of Žumberak in the context of its peripheral position within Central Croatia, and its position at the state border with Slovenia. Taking this into account, problems of demographic development, demographic structures, socio-economic development, gravitational orientation, housing standards, and usage of houses of this area have been spatially differentiated and studied within the border zone of the Žumberak region.

Data obtained from several sources were statistically processed, and analysed in tabular form. The intensity of commuting of the border zone inhabitants, functional orientation of the border area to individual centres in Croatia and Slovenia, changes caused by implementation of the Schengen Agreement, and perspectives of settlements located in the border zone were examined using a questionnaire survey and interviews in the field. Using the technique of SWOT analysis, the strengths, weaknesses, opportunities, and threats to further development of Žumberak have been analysed.

Key words: border areas, periphery, development problems, cross-border circulation, Žumberak

UVOD

Proглаšenjem Republike Hrvatske suverenom i samostalnom državom mnoge regije postale su međudržavna pogranična područja. S obzirom na oblik državnog teritorija Hrvatska je zemlja sa znatnim brojem takvih rubnih područja, na čija obilježja utječu odnosi te protok ljudi i robe među susjednim državama (Lay, 1998). Zbog položaja koji je dvojako obilježen – kao periferan u odnosu na matičnu državu, a kontaktni u odnosu na susjednu državu – regionalni razvoj graničnih krajeva tradicionalno je bio određen stupnjem povezanosti u odnosu na oba prostora (Koči-Pavlaković, 1996).

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997) pogranična područja Hrvatske svrstava u problemska područja s ograničenjima u razvoju, dugotrajno izložena vanjskim utjecajima nepovoljnima za njihov razvoj. Taj prostor karakteriziraju procesi deruralizacije i stalne emigracije, pojačani ratnim zbivanjima. Otežavajuća okolnost bio je i izostanak bilo kakva oblika posebne demografske ili gospodarske politike koja bi stimulirala život u tim sredinama. Ipak, razvoj graničnih područja osamostaljenjem Hrvatske postaje dijelom strategije prostornoga i gospodarskog razvoja države. To je prostor u kojem su najviše došli do izražaja novo geopolitičko stanje i razvoj Hrvatske kao zasebnog sustava u odnosu na prijašnji razvoj unutar većih državnih tvorevina. Upravo je zato jedan od većih problema povezanost tih dijelova s ostatkom Hrvatske.

Žumberak¹ je u prostornom i funkcionalnom smislu dio pograničnog pojasa prema Republici Sloveniji. S obzirom na prirodno-geografska obilježja koja su predisponirala izoliranost, kao i značajke historijsko-geografskoga razvoja Žumberak predstavlja specifično pogranično područje. Ono je rubno u odnosu na državni teritorij, ali i periferan nerazvijena zona u neposrednoj blizini hrvatske regije jezgre. Periferije su upravo dijelovi teritorija i društva koje obilježava „rubnost” i u socijalno-gospodarskom i u kulturnom smislu. One mogu biti rubovi teritorija država i društava, ali i „otoci” nižeg stupnja razvijenosti okruženi razvijenim urbaniziranim sredinama (Lay, 1998).

Cilj rada bio je istražiti razvojne probleme Žumberka u kontekstu njegove periferičnosti unutar Središnje Hrvatske te njegova položaja uz državnu granicu, koji potencijalno otvara nove razvojne mogućnosti. Područje istraživanja definirano je prema povijesnom kriteriju i obuhvaća žumberačka naselja koja su ulazila u sastav Vojne krajine do njezina razvojačenja (Klemenčić, 1989). Danas je to prostor osamdeset statističkih naselja, podijeljen između četiri jedinice lokalne samouprave (općine Žumberak i Krašić te administrativni gradovi Samobor i Ozalj) (sl. 1). Pritom Grad Ozalj ulazi u sastav Karlovačke županije, dok ostale jedinice lokalne samouprave pripadaju Zagrebačkoj županiji.

Na početku istraživačkog rada postavljene su sljedeće hipoteze:

Prisutan je trend poboljšanja demografskih prilika Žumberačke regije u zonama bližima međudržavnoj granici.

U zonama bližima granici izraženije su razvojne tendencije prijelaza iz tradicionalnoga agrarnog u moderno tercijarno društvo.

Naselja neposredno uz granicu funkcionalno su usmjerena na lokalne centre u Sloveniji nego na lokalne centre u Hrvatskoj.

S punom primjenom schengenskog režima na hrvatsko-slovenskoj međudržavnoj granici krajem 2007., smanjio se intenzitet cirkulacija preko granice.

U skladu s postavljenim ciljem i hipotezama, u nastavku rada analiziraju se demografski procesi i strukture, problemi socijalno-ekonomskog razvoja te stambeni standard i upotreba stanova ovoga područja, koji su prostorno diferencirani unutar pograničnog pojasa Žumberka. Prikazani rezultati anketnog istraživanja upućuju na intenzitet cirkulacija stanovništva uz granicu te funkcionalnu usmjerenost na pojedine centre u Hrvatskoj i Sloveniji, kao i promjene koje je donijela primjena Schengenskog sporazuma na međudržavnoj granici. Zaključno se primjenom SWOT analize ističu prednosti (*strengths*) i nedostaci (*weaknesses*) kao unutarnji te prilike (*opportunities*) i prijetnje (*threats*) kao vanjski faktori daljnjeg razvoja žumberačkoga pograničnog područja.

TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Više je različitih načina izdvajanja pograničnih područja. Primjerice ako pogranično područje definiramo kao teritorij grada/općine u neposrednoj blizini državne kopnene granice, kao i gradova/općina čiji centri nisu udaljeniji od 10 km od te granice, pogranični pojas proteže se na više od 18.027 km² ili 32% površine Hrvatske, uključujući 39 gradova i 157 općina (36% ukupnog broja administrativno-teritorijalnih jedinica), te 1.149.953 stanovnika ili 25,9% ukupnog stanovništva (Nejašmić, 2006).

Prema Carinskom zakonu, pogranično područje „obuhvaća područje uz državnu granicu koje širinom obuhvaća 5 km od granične crte u dubinu teritorija Republike Hrvatske, a uključuje i naselja koja se samo jednim dijelom nalaze u tom području, osim ako drugačije nije utvrđeno ugovorom kojeg je Republika Hrvatska zaključila i ratificirala s drugom susjednom državom” (NN 161/03).

Slabije ili jače funkcionalne veze s prostorom preko granice, kao temelj za stvaranje granične regije, razvijaju se ovisno o propusnosti međunarodne granice, stupnju gospodarske komplementarnosti te afiniteta prema kulturnim i drugim osobinama susjeda. Prema tradicionalnoj paradigmi u zapadnoj literaturi 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, pogranična su područja periferija, geografski marginalna i ekonomski ovisna o središtu. Središte je koncentracija ekonomskih aktivnosti, kapitala i moći odlučivanja, s velikim mogućnostima za inovacije i razvoj, a periferija područje ograničenih resursa i malih mogućnosti za inovacije. To uvjetuje sporiji rast i zaostajanje u ekonomskom razvoju (Koči-Pavlaković, 1996). Periferija je u teritorijalnome, ali i socijalno-gospodarskom smislu rubni prostor nekog društva. U najvećoj mjeri riječ je o ruralnim prostorima s dominacijom primarnog sektora djelatnosti i tradicionalnog načina života (Lay, 1998). Hrvatske periferije mogu se tako identificirati kao rubna, (po)granična područja države, ali i kao ruralni te slabije urbanizirani prostori unutar državnog teritorija. Mnoga područja u relativnoj blizini razvijenijih središta, kao što su Žumberak u odnosu na Zagreb, Karlovac ili Novo Mesto, Gorski kotar pored Rijeke te dio unutrašnje Istre pored Rijeke i Pule i dr., obilježava upravo gospodarska i socijalna rubnost (Lay, 1998).

U velikom dijelu 20. stoljeća svijet se poimalo kao sustav nacionalnih država, gospodarstava i društava definiranih međusobnim granicama. Pritom se granice u geografskome,

političkom i socijalnom smislu često doživljavalo sporednima jer se glavna životnih tokova odvijala unutar okvira nacionalnih država. Ipak, od 70-ih one polako dolaze u fokus interesa, što je prije svega posljedica sve jačih prekograničnih tokova ljudi, dobara, informacija i kapitala (Anderson i dr., 2003). To posebno vrijedi u slučaju Europske zajednice, poslije Europske unije. S druge strane, s vremenom se razvila jaka distinkcija između ublaženih unutarnjih granica Europske unije, s rastućom transgraničnom suradnjom, i vanjskih granica, koje su u različitom stupnju ojačane (Anderson i dr., 2003). Općenito, izmjena režima granica direktno utječe na stanovništvo graničnih područja, posebno onih koja su funkcionalno povezana s prekograničnim prostorom.

Koči-Pavlaković (1996) izdvaja tri modela regionalnog razvoja graničnih krajeva: model održivog razvoja, model izravnog ulaganja stranoga kapitala i model transgraničnog regionalizma. Model održivog razvoja pokušaj je usklađivanja pokretača ekonomskog razvoja perifernih područja i potrebe za očuvanjem okoliša. Za razliku od tradicionalne regionalne politike kao niza mjera koje se definiraju i provode „s vrha”, „regionalna akcija” predstavlja mobilizaciju i akciju lokalnog stanovništva (Stöhr i Taylor, 1981, u Koči-Pavlaković, 1996).

Model izravnog ulaganja stranoga kapitala specifični je oblik prostorne interakcije u kojoj strani kapital djeluje kao pokretač razvojnih procesa (Van Geenhuizen i Nijkamp, 1995, u Koči-Pavlaković, 1996); potiče otvaranje novih radnih mjesta i pridonosi uvođenju inovacija u proizvodni proces.

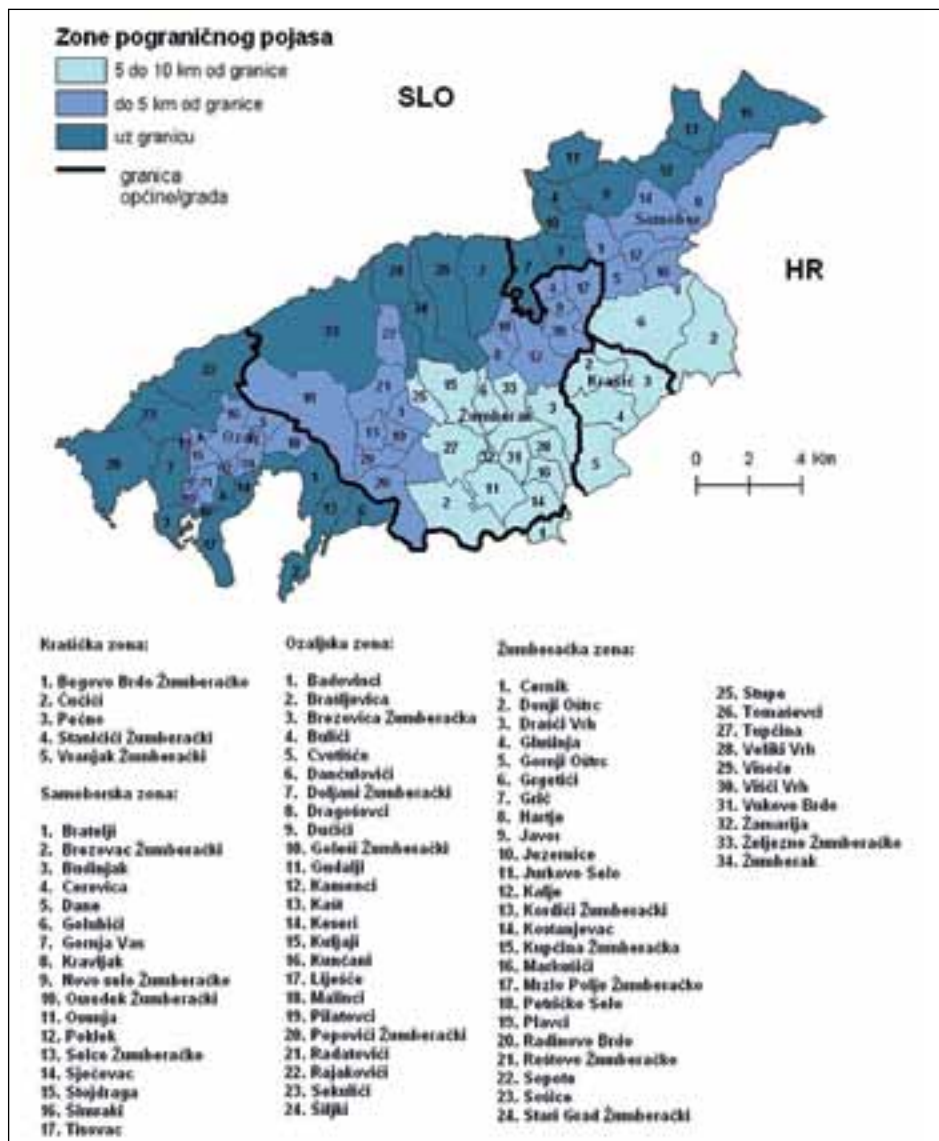
U modelu transgraničnog regionalizma podrazumijeva se nastajanje spontanijih funkcionalnih odnosa, a u novije vrijeme sve više planiranih oblika transgranične suradnje. Ona uključuje obostranu korist te se može razviti na različitim razinama (lokalna, regionalna, nacionalna) i u različitim oblicima (formalni i neformalni) (Koči-Pavlaković, 1996).

PROSTORNA SHEMA I METODE ISTRAŽIVANJA

U radu su na primjeru pograničnog pojasa Žumberačke regije izloženi rezultati istraživačkog rada vezanog uz probleme razvoja pograničnih krajeva. Iako postoje različiti načini definiranja i izdvajanja Žumberka, ponajprije ovisno o tome smatraju li se dominantnijima prirodno-geografski ili društveno-geografski čimbenici, u ovom je istraživanju regija Žumberka shvaćena prema Klemenčiću i obuhvaća naselja koja su ulazila u sastav Vojne krajine do njezina razvojačenja (1989). Klemenčić izdvajanje područja Žumberka prema povijesnom kriteriju dodatno argumentira tvrdnjom da je „sam pojam Žumberak živ u narodu i odnosi se upravo na omeđeni prostor. Stanovnici npr. Samoborskog gorja ne smatraju se Žumberčanima.” Tako definiran prostor Žumberka omeđen je na sjeveru hrvatsko-slovenskom granicom, od Gabrovice na sjeveroistoku tokom Bregane do njena izvorišta, te na jugu južnim vršnim nizom središnjega žumberačkog ravnjaka. Granica na jugu prelazi doline Slapnice i Kupčine prolazeći hrptom koji ih odvaja te do hrvatsko-slovenske granice prati potok Kamenicu (Klemenčić, 1989, 6, 9). Time prostor Žumberka obuhvaća površinu od 231 km².

Osamdeset statističkih naselja, koja ulaze u sastav općina Krašić i Žumberak te administrativnih gradova Samobor i Ozalj kao jedinica lokalne samouprave, svrstano je

u tri zone s obzirom na udaljenost od hrvatsko-slovenske međudržavne granice. U određivanju zona upotrijebljene su definicije pograničnih područja kao zona udaljenosti od pet, odnosno deset kilometara od granice. Pripadnost naselja određenoj zoni izračunata je prema zračnoj udaljenosti centroida statističkog naselja od državne granice na temelju *Središnjeg registra prostornih jedinica* iz 2002. Zona naselja „neposredno uz granicu” obuhvaća naselja koja svojim teritorijem dotiču državnu granicu (sl. 1).

Sl. 1. Statistička naselja i zone pograničnog pojasa Žumberačke regije izdvojene na temelju pripadnosti jedinicama lokalne samouprave te prema udaljenosti od državne granice

Fig. 1 Statistical settlements and zones of the Žumberak border region, defined according to local self-government units and distance from the state border

Osnovne prostorne analize Žumberačke regije provedene su na dvije usporedne razine – na razini zona izdvojenih na temelju pripadnosti obuhvaćenih naselja jedinicama lokalne samouprave te na razini zona izdvojenih na temelju udaljenosti naselja od državne granice.

Tijekom istraživačkog rada provedeno je anketno istraživanje u izabranim naseljima smještenima neposredno uz granicu radi proučavanja intenziteta dnevnih cirkulacija i funkcionalne usmjerenosti pograničnih naselja na pojedina središta u Hrvatskoj i Sloveniji, te istraživanja promjena nastalih zbog primjene Schengenskog sporazuma. Anketa je provedena od 15. do 18. travnja 2008. u popodnevним satima (prilagođeno radnom vremenu ispitanika). Njome su obuhvaćena četiri naselja smještena neposredno uz granicu (ozaljske zone): Brašljeva, Brezovica Žumberačka, Kašt i Liješće, u kojima je po Popisu iz 2001. trebalo biti 215 stanovnika. Ta naselja odabrana su zato što su smještena gotovo na samoj granici ili blizine malograničnog prijelaza. Anketirana su 22 kućanstva, čime je obuhvaćeno 56 stanovnika (26% stanovništva).

Podaci dobiveni terenskim anketnim istraživanjem te upotrijebljeni popisni podaci statistički su obrađeni i tablično prikazani.

Pri ispitivanju razvojnih problema i planova za razvoj pojedinih zona Žumberačke regije proveden je istraživački razgovor s predstavnicima jedinica lokalne samouprave – načelnikom općine Žumberak i gradonačelnicom Ozlja.

Upotrebom tehnike SWOT analize zaključno su istaknute prednosti i nedostaci žumberačkoga pograničnog područja te prilike i prijetnje u njegovu daljnjem razvoju.

GEOGRAFSKA OBILJEŽJA I RAZVOJNI PROBLEMI ŽUMBERAČKE REGIJE

Žumberak je prijelazni pojas isprepletanja panonskih, perialpskih i dinarskih obilježja. Njegov zapadni dio može se smatrati i krajnjim sjeveroistočnim dijelom dinarskoga krškog pojasa. Kao dio pozitivne reljefne morfostrukture smješten je u kupsko-savsko-krčkom međuriječju te okružen negativnim morfostrukturama. Od okolnih nizinskih krajeva odijeljen je trima prijelaznim pojasi, a takav topografski položaj upućuje na izdvojenost, pa i stanovitu izoliranost (Klemenčić, 1989).

Iako je Žumberak dio makroregionalne cjeline Središnje Hrvatske, odnosno smješten u neposrednoj blizini hrvatske regije jezgre s čvorišnim značenjem na (nad)nacionalnoj razini, on sam, rubno položen, ostao je velikim dijelom izvan glavnih razvojnih tokova. Osim toga gotovo je potpuno izostala povezanost sa susjednim Samoborskim gorjem, Gorjancima i prigorskim pojaskom. Zbog smještajne izdvojenosti i posebnosti u korelaciji s historijsko-geografskim razvojem, moguće položajne prednosti ne dolaze do izražaja; pretežu odrednice graničnosti, rubnosti i izdvojenosti, što rezultira općom pasivizacijom i provincijalizacijom cijeloga kraja (Klemenčić, 1989).

Demografski procesi

Analiza općega kretanja stanovništva Žumberačke regije te njenih pojedinih zona u drugoj polovini 20. stoljeća, odnosno od 1961. do 2001. (tab. 1 – tab. 4), upućuje na trend

pogoršavanja već loših demografskih prilika. U četrdeset godina broj stanovnika Žumberka smanjio se za čak 74%, s ukupno 8131 na 2127 stanovnika. Kao i regija u cjelini, i sve žumberačke zone bilježe smanjenje broja stanovnika u svim međupopisnim razdobljima. Gubici stanovništva kreću se između 18% u samoborskoj zoni i 33% u ozaljskoj zoni u međupopisnom razdoblju 1961. – 1971. U posljednjemu međupopisnom razdoblju zabilježena je negativna opća stopa kretanja stanovništva krašićke zone od -54%. U isto vrijeme ozaljska zona bilježi nešto manju negativnu stopu, -12%.

Tab. 1. Opće kretanje stanovništva po zonama Žumberačke regije izdvojenima na temelju pripadnosti naselja jedinicama lokalne samouprave te prema udaljenosti od državne granice 1961. – 1971.²

Tab. 1 The change in the population number of the Žumberak region zones, defined according to local self-government units and distance from the state border 1961-1971

Zona	Broj stanovnika		Stopa prirodne promjene 1961. – 1971.	Stopa ukupne promjene 1961. – 1971.	Tip općega kretanja stanovništva
	1961.	1971.			
Krašićka	486	382	-2,0	-21,4	E4
Ozaljska	1650	1101	-3,0	-33,3	E4
Samoborska	1582	1305	1,5	-17,5	E3
Žumberačka	4413	3504	1,2	-20,6	E3
Ukupno	8131	6292	0,2	-22,6	E3
neposredno uz granicu	2596	2040	0,2	-21,4	E3
do 5 km	2761	2052	-1,1	-25,7	E4
od 5 do 10 km	2774	2200	1,5	-20,7	E3
Ukupno	8131	6292	0,2	-22,6	E3

Izvori: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima, Knjiga 2, DZS, Zagreb, 1998.; Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima Hrvatske 1964.-2001., Republički/Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Tab. 2. Opće kretanje stanovništva po zonama Žumberačke regije izdvojenima na temelju pripadnosti naselja jedinicama lokalne samouprave te prema udaljenosti od državne granice 1971. – 1981.

Tab. 2 The change in the population number of the Žumberak region zones, defined according to local self-government units and distance from the state border 1971-1981

Zona	Broj stanovnika		Stopa prirodne promjene 1971. – 1981.	Stopa ukupne promjene 1971. – 1981.	Tip općega kretanja stanovništva
	1971.	1981.			
Krašićka	382	241	-3,7	-36,9	E4
Ozaljska	1101	677	-8,3	-38,5	E4
Samoborska	1305	904	-2,1	-30,7	E4
Žumberačka	3504	2429	-4,6	-30,7	E4
Ukupno	6292	4251	-4,7	-32,4	E4

Zona	Broj stanovnika		Stopa prirodne promjene 1971. – 1981.	Stopa ukupne promjene 1971. – 1981.	Tip općega kretanja stanovništva
	1971.	1981.			
neposredno uz granicu	2040	1367	-6,2	-33,0	E4
do 5 km	2052	1341	-4,2	-34,7	E4
od 5 do 10 km	2200	1543	-3,7	-29,9	E4
Ukupno	6292	4251	-4,7	-32,4	E4

Izvori: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*, Dokumentacija 553, RZS, Zagreb, 1984.;

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima, Knjiga 2, DZS, Zagreb, 1998.;

Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima Hrvatske 1964.-2001., Republički/Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Tab. 3. Opće kretanje stanovništva po zonama Žumberačke regije izdvojenima na temelju pripadnosti naselja jedinicama lokalne samouprave te prema udaljenosti od državne granice 1981. – 1991.

Tab. 3 *The change in the population number of the Žumberak region zones, defined according to local self-government units and distance from the state border 1981-1991*

Zona	Broj stanovnika		Stopa prirodne promjene 1981. – 1991.	Stopa ukupne promjene 1981. – 1991.	Tip općega kretanja stanovništva
	1981.	1991.			
Krašićka	241	140	-7,0	-41,9	E4
Ozaljska	677	523	-12,3	-22,7	E4
Samoborska	904	618	-9,4	-31,6	E4
Žumberačka	2429	1880	-12,2	-22,6	E4
Ukupno	4251	3161	-11,3	-25,6	E4
neposredno uz granicu	1367	997	-12,1	-27,1	E4
do 5 km	1341	984	-14,3	-26,6	E4
od 5 do 10 km	1543	1180	-8,0	-23,5	E4
Ukupno	4251	3161	-11,3	-25,6	E4

Izvori: kao za tab. 1.

Tab. 4. Opće kretanje stanovništva po zonama Žumberačke regije izdvojenima na temelju pripadnosti naselja jedinicama lokalne samouprave te prema udaljenosti od državne granice 1991. – 2001.

Tab. 4 *The change in the population number of the Žumberak region zones, defined according to local self-government units and distance from the state border 1991-2001*

Zona	Broj stanovnika		Stopa prirodne promjene 1991. – 2001.	Stopa ukupne promjene 1991. – 2001.	Tip općega kretanja stanovništva
	1991.	2001.			
Krašićka	140	65	-16,1	-53,6	E4
Ozaljska	523	462	-15,1	-11,7	I4
Samoborska	618	417	-13,8	-32,5	E4
Žumberačka	1880	1183	-14,8	-37,1	E4
Ukupno	3161	2127	-14,7	-32,7	E4

Zona	Broj stanovnika		Stopa prirodne promjene 1991. – 2001.	Stopa ukupne promjene 1991. – 2001.	Tip općega kretanja stanovništva
	1991.	2001.			
neposredno uz granicu	997	772	-15,5	-22,6	E4
do 5 km	984	606	-15,2	-38,4	E4
od 5 do 10 km	1180	749	-13,6	-36,5	E4
Ukupno	3161	2127	-14,7	-32,7	E4

Izvori: *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, Knjiga 2, DZS, Zagreb, 1998.;

Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, www.dzs.hr;

Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima Hrvatske 1964.-2001., Republički/Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Tipovi općega kretanja stanovništva pobliže pokazuju odnos prirodne promjene i prostorne pokretljivosti u određenom razdoblju te njihov utjecaj. Ovisno o tome je li migracijska bilanca pozitivna ili negativna, određuju se egzodusni tipovi (od E₁ do E₄) te imigracijski tipovi (od I₁ do I₄), s različitim intenzitetom pozitivne ili negativne bilance (Friganović, 1990; Nejašmić, 2005).

U razdoblju 1961. – 1971. zone izdvojene na temelju pripadnosti jedinicama lokalne samouprave karakteriziraju egzodusni tipovi E₃ i E₄, dakle *izrazita depopulacija* u samoborskoj i žumberačkoj zoni te Žumberačkoj regiji u cijelosti, ili *izumiranje* u krašićkoj i ozaljskoj zoni (tab. 1). Pritom se pozitivni trendovi u dijelu naselja samoborske zone mogu objasniti njihovom orijentacijom na Samobor te općenito boljom povezanošću tog dijela Žumberka sa Zagrebom³.

Stanje je slično i sa zonama izdvojenima na temelju udaljenosti od državne granice. Zone bliže državnoj granici (zona neposredno uz granicu i zona naselja do pet kilometara udaljenih od granice) karakterizira *izumiranje*, dok zona naselja udaljenijih od granice pripada tipu E₃ općega kretanja stanovništva.

U razdobljima 1971. – 1981. i 1981. – 1991. sve izdvojene zone, kao i Žumberačku regiju ukupno obilježava *izumiranje*.

Posljednje međupopisno razdoblje u smislu pozitivnijih kretanja ipak izdvaja ozaljsku zonu, koju karakterizira imigracijski tip (I₄) općega kretanja stanovništva – *vrlo slaba obnova imigracijom* (tab. 4). Razlozi tomu mogu se tražiti u većoj usmjerenosti tog dijela Žumberka na obližnje centre Metliku i Novo Mesto u Sloveniji, što je potvrđeno i anketnim istraživanjem, te u jačim ulaganjima Grada Ozlja u revitalizaciju toga kraja. To se prije svega ogleda u infrastrukturnom opremanju (asfaltiranje cesta, izgradnja vodo-vodne mreže)⁴. S druge strane, krašićka zona bilježi najveću negativnu stopu prirodne i ukupne promjene u odnosu na cijelo promatrano razdoblje. Rezultat je to nedostupnosti i perifernosti naselja uključenih u sastav općine Krašić, bez inicijalnih ulaganja koja bi eventualno potaknula revitalizaciju.

Među zonama izdvojenima na temelju udaljenosti naselja od državne granice najmanja negativna stopa ukupne promjene (-18,5%) zabilježena je u zoni neposredno uz granicu, što bi se moglo objasniti činjenicom da se većina naselja usmjerenih na slovenske centre Metliku i Novo Mesto nalazi u toj zoni.

Biološki i obrazovni sastav stanovništva

Uslijed dugotrajne depopulacije u uvjetima agrarne prenaseljenosti (Bognar i Bognar, 2010; Župančić, 1996) i perifernog položaja Žumberka u odnosu na regionalne centre u okolici, znatno se smanjio udio mladih i zrelih dobnih skupina stanovništva. Položaj uz granicu također je utjecao na negativne demografske procese, a sa zatvaranjem graničnih prijelaza primjenom Schengenskog režima opravdano je očekivati produbljivanje negativnih procesa u neposrednoj budućnosti.

Indeks starosti pokazuje da sve zone Žumberačke regije, kao i regiju u cijelosti, karakterizira *izrazito duboka starost* (prema Nejašmić, 2005, 181). Prag za kategoriju *izrazito duboke starosti* jest vrijednost indeksa iznad 100. Na primjeru krašićke zone to znači alarmantnih 1125 starih na 100 mladih stanovnika. Staro stanovništvo ne može biti nositelj razvoja nekoga područja jer ga karakteriziraju slaba ili nikakva spremnost za usvajanje novih razvojnih strategija, niska proizvodnost rada te često nepovoljna obrazovna struktura.

Ozaljska zona ima najviši udio mladog stanovništva i najpovoljniji omjer mladog i starog stanovništva. Iako je karakterizira izrazito duboka starost, usporedimo li njezin indeks starosti s ostalim zonama, ozaljska zona odudara od prosjeka gotovo dvostruko nižim indeksom. Blizina i povezanost sa slovenskim centrima utječu na tu pojavu, što pokazuje i anketa provedena u pojedinim naseljima ozaljske zone (tab. 5).

Tab. 5. Dobni sastav stanovništva u zonama izdvojenima na temelju pripadnosti naselja jedinicama lokalne samouprave, Žumberačkoj regiji u cjelini i Republici Hrvatskoj 2001.

Tab. 5 Population age structure in zones defined according to local self-government units, the whole Žumberak region and the Republic of Croatia in 2001

Prostorna cjelina	Ukupni broj stanovnika	Udio dobnih skupina stanovništva (%)			Indeks starosti
		Mlado (0 – 19 god.)	Zrelo (20 – 59 god.)	Staro (> 60 god.)	
Krašićka zona	65	6,2	24,6	69,2	1125,0
Ozaljska zona	462	19,0	45,2	34,4	180,7
Samoborska zona	417	11,3	43,6	45,1	400,0
Žumberačka zona	1183	12,5	42,6	44,9	358,8
Ukupno Žumberačka regija	2127	13,5	42,8	43,4	321,6
Republika Hrvatska	4437460	23,8	54,5	21,6	90,7

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, www.dzs.hr.

Koeficijent maskuliniteta kao pokazatelj sastava stanovništva prema spolu upućuje na manjak žena u najvitalnijim dobnim skupinama ($k_m > 100$), što će za posljedicu imati

dodatno smanjivanje stopa rodnosti. Iznimku čini jedino skupina 15 – 39 godina u ozaljskoj zoni (tab. 6).

Tab. 6. Dobni sastav i koeficijenti maskuliniteta po dobnim skupinama na temelju pripadnosti naselja jedinicama lokalne samouprave, Žumberačkoj regiji u cjelini i Republici Hrvatskoj 2001.

Tab. 6 *Population age structure and coefficients for masculinity by age groups in zones defined according to local self-government units, the whole Žumberak region and the Republic of Croatia in 2001*

Prostorna cjelina	Ukupni broj stanovnika i koeficijent maskuliniteta po dobnim skupinama							
	0 – 14 god.	k_m (0 - 14)	15 – 39 god.	k_m (15 - 39)	40 – 64 god.	k_m (40 - 64)	65 i više god.	k_m (65 i više)
Krašićka zona	2	0,0	8	166,6	20	150,0	35	66,7
Ozaljska zona	67	103,0	106	86,0	149	148,3	134	50,6
Samoborska zona	39	129,4	87	155,9	148	138,7	143	90,7
Žumberačka zona	106	120,8	281	136,1	389	119,8	407	74,7
Ukupno Žumberačka regija	214	114,0	482	126,3	706	130,0	719	72,0
Republika Hrvatska	754634	104,8	1511438	102,1	1458543	95,5	693540	61,9

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, www.dzs.hr.

U uvjetima neravnoteže prema spolu dolazi do „raširene pojave prisilnog celibata” i „trajnog odlaska iz zavičaja” (Nejašmić, 2005, 173). Manjak žena posljedica je migracije selo-grad, koju u naprednim fazama karakterizira brži odlazak žena, i to u većem broju. Koeficijent maskuliniteta za skupinu 15 – 39 godina za cijeli Žumberak iznosi 126,3, dok je u skupini 40 – 64 još viši, 130,0. U starijim dobnim skupinama koeficijent maskuliniteta znatno je manji, što se može pripisati duljemu životnom vijeku žena i većoj smrtnosti muškaraca u starijim dobnim skupinama.

Obrazovna struktura stanovništva regije vrlo je nepovoljna – čak 72% stanovništva ima završenu samo osnovnu školu (ili nekoliko razreda osnovne škole), bez škole je 4% stanovništva, a svega četvrtina završila je srednju školu. Višu ili visoku stručnu spremu ima 2% stanovništva.

Može se zaključiti da Žumberak karakterizira pražnjenje stanovništva prirodnom i ukupnom depopulacijom. Malobrojno stanovništvo koje ostaje u naseljima nepovoljnog je dobnog i spolnog sastava i obrazovne strukture, čime postaje ograničavajući čimbenik razvoja.

Socijalno-ekonomska struktura stanovništva

Žumberak je poljoprivredno područje s prevladavajućim malim obiteljskim gospodarstvima i nediferenciranom poljoprivrednom proizvodnjom samoopskrbnog tipa. Takva je poljoprivreda niskog dohotka, poljoprivreda preživljavanja, koja ne može zadržati preostalo mlado stanovništvo, a opustjela sela sve se više zatvaraju i pretvaraju u svojevrsna „seljačka geta” (Štambuk, 1995).

Struktura stanovništva žumberačkih zona pokazuje znatan udio zaposlenih u primarnom sektoru u ukupnom broju zaposlenih. Strukturu po sektorima gospodarske djelatnosti I-II-III-IV imale su 2001. krašička i ozaljska zona, a strukturu I-III-II-IV samoborska i žumberačka zona (tab. 7), što svjedoči o dominaciji poljoprivrede u socijalno-ekonomskoj strukturi stanovništva Žumberačke regije do najnovijeg vremena. Najveći udio stanovništva zaposlenog u primarnom sektoru, čak 85% zaposlenih, bilježi krašička zona. Znakovit je i podatak o udjelu zaposlenih u inozemstvu, pri čemu ozaljska zona prednjači s 45% zaposlenih u inozemstvu, gdje je mahom riječ o zaposlenima u obližnjim slovenskim tvornicama.

Zaposlenost u sekundarnom sektoru odnosi se na lokalne proizvodne pogone u kojima je zaposleno lokalno stanovništvo (tvornica namještaja u Radatovićima) te dnevne cirkulacije stanovništva u obližnje centre rada Jastrebarsko, Karlovac, Ozalj, Samobor i Zagreb.

Tab. 7. Struktura zaposlenih po sektorima djelatnosti u zonama Žumberačke regije izdvojenima na temelju pripadnosti naselja jedinicama lokalne samouprave te prema udaljenosti od državne granice 2001.

Tab. 7 *Structure of persons in employment by sectors of economy in zones of the Žumberak region defined by local self-government units and distance from the state border in 2001*

Prostorna cjelina	Broj zaposlenih	Primarni sektor (%)	Sekundarni sektor (%)	Tercijarni sektor (%)	Kvartarni sektor (%)	Na radu u inozemstvu (%)	Nepoznata djelatnost (%)
Krašička zona	47	85,1	10,6	2,1	2,1	0,0	0,0
Ozaljska zona	212	41,5	8,0	2,8	1,4	45,3	0,9
Samoborska zona	177	68,4	7,9	14,7	4,0	4,0	1,1
Žumberačka zona	704	71,2	7,8	8,7	3,3	8,8	0,3
Ukupno	1140	65,8	8,0	8,2	3,0	14,5	0,5
neposredno uz granicu	384	58,1	6,8	10,7	3,1	20,3	1,0
do 5 km	318	69,2	9,4	6,3	1,6	13,5	0,0
od 5 do 10 km	438	70,1	8,0	7,5	3,9	10,0	0,5
Ukupno	1140	65,8	8,0	8,2	3,0	14,5	0,5

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Stanovništvo i kućanstva po naseljima*, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Struktura zaposlenih po zonama izdvojenima na temelju udaljenosti naselja od državne granice pokazuje slična obilježja. Treba napomenuti kako je u zoni najbližoj granici udio zaposlenih u primarnom sektoru nešto manji, dok je udio zaposlenih u djelatnostima tercijarnog sektora veći (oko 11%) u odnosu na ostale zone (tab. 7). Zona naselja najbližih granici pokazuje najveći udio zaposlenih u inozemstvu, što upućuje na zapošljavanje stanovništva u tvornicama u blizini Metlike i Novog Mesta.

Gravitacijska usmjerenost Žumberka: rezultati anketnog istraživanja

Klemenčić u svojem magistarskom radu iz 1989. ističe prometnu usmjerenost pojedinih dijelova Žumberka na tri veća centra u okolici: Samobor, Jastrebarsko i Metliku.

Metlika se javlja kao gravitacijski centar zapadnog dijela Žumberka zbog premaloga gravitacijskog doseg a Ozalj i slabe prometne povezanosti s tim dijelom Žumberka. Napominje da čak i reljefne prilike nameću Metliku, a ne Ozalj kao logični privlačni centar tog dijela Žumberka. Kako se transformacijom republičkih granica u državne situacija promijenila, a naknadno je otežana lokalnom stanovništvu primjenom Schengenskog sporazuma, u ovom radu željelo se istražiti kako su nove granice utjecale na gravitacijsku usmjerenost Žumberka prema Sloveniji. Cilj provedenoga anketnog istraživanja bio je istražiti i promjene koje je uzrokovala primjena Schengenskog sporazuma, naročito utjecaj na dnevne cirkulacije lokalnog stanovništva prema centrima rada u Sloveniji. U analizi gravitacijske usmjerenosti naselja uobičajeno se upotrebljavaju podaci o razvijenosti centralnih funkcija te broju radnih mjesta u naseljima koja se izdvajaju kao privlačni centri. U ovom radu upotrijebljeno je izdvajanje po kriteriju učestalosti dnevnih cirkulacija ispitanika u spomenute centre.

Kućanstva obuhvaćena anketnim istraživanjem nalaze se u naseljima jugozapadnog dijela pograničnog pojasa Žumberka, koja su odabrana zbog smještaja neposredno uz granicu ili u blizini malograničnog prijelaza. Posrijedi su naselja Brašljevića, Brezovica Žumberačka, Kašt i Liješće. Kućanstva u tim naseljima pokazuju dobnu strukturu vrlo sličnu Žumberačkoj regiji: dobnoj skupini 0 – 19 pripada 10,7% stanovnika, 20 – 59 godina 51,8% stanovnika, dok je iznad 60 godina 37,5% stanovništva ispitanih kućanstava. Muškog je spola 48,2% ispitanika, a 51,8% ženskoga. Obrazovna struktura ispitanika također je vrlo slična Žumberačkoj regiji – čak 54,5% stanovništva ima završenu samo osnovnu školu ili nekoliko razreda osnovne škole, 40,9% završilo je srednju školu, a samo jedan ispitanik (4,6%) ima višu stručnu spremu. Stanovnici su ispitani o intenzitetu dnevnih cirkulacija članova njihovih kućanstva u obližnje centre Ozalj, Jastrebarsko, Krašić, Novo Mesto i Metliku te o razlozima odlaska u te centre (radno mjesto, opskrba, obrazovanje i slično) (tab. 8).

Tab. 8. Učestalost i smjer dnevnih cirkulacija stanovništva u obližnje centre (udio ispitanih kućanstava u %)
Tab. 8. Frequency and direction of commuting to the neighbouring centres (percentage of surveyed households)

Učestalost putovanja	Ozalj	Jastrebarsko	Krašić	Novo Mesto	Metlika	Žakanje	Karlovac
Svaki dan	4,6	-	4,6	4,6	50,0	-	-
Jedanput-dvaput tjedno	4,6	-	4,6	-	9,1	-	-
Nekoliko puta mjesečno	31,8	18,2	9,1	18,2	4,6	13,6	4,6
Jedanput mjesečno	9,1	-	-	9,1	9,1	-	-
Nekoliko puta godišnje	9,1	-	-	9,1	-	-	-

Izvor: vlastito istraživanje.

Rezultati ankete pokazuju da stanovništvo i dalje u velikoj mjeri svakodnevno odlazi u obližnju Metliku radi posla i opskrbe (50% kućanstava). Odlazi se i u Novo Mesto, ali znatno manje (zbog udaljenosti), a otprilike trećina ispitanika nekoliko puta mjesečno ide u Ozalj. Osim u Ozalj, nekoliko puta mjesečno najviše se odlazi u Jastrebarsko i Žakanje.

Preko granice stanovništvo se upućuje najviše radi posla i opskrbe. Na posao u Metliku i okolicu odlazi 55% ispitanika ili članova njihovih kućanstava, što odgovara udjelu stanovnika ozaljskog dijela Žumberka zaposlenih u inozemstvu prema Popisu 2001. (45%). Živežnim namirnicama i svakodnevnim potrepštinama više od 80% ispitanika opskrbljuje se u Metliki, Novome Mestu ili Suhoru, dio ih po namirnice odlazi u Ozalj, a 9% ispitanih kupnju obavlja u Žakanju ili Jurovskom Brodu. Po odjeću, obuću i slične potrepštine odlaze u Metliku i Novo Mesto, a zbog visokih carina namještaj osim u Sloveniji sve više kupuju u Karlovcu. U srednju školu i na fakultet odlazi se u Metliku, Novo Mesto ili Karlovac (tab. 9).

Tab. 9. Glavni razlozi i smjer cirkulacija stanovništva (udio ispitanih kućanstava u %)
Tab. 9 Main reasons for and direction of commuting (percentage of surveyed households)

Potreba	Ozalj	Karlovac	Novo Mesto	Metlika i okolica	Ostala naselja
Radno mjesto	4,6	-	-	54,6	18,2
Opskrba živežnim namirnicama i svakodnevnim potrepštinama	13,6	4,6	13,6	81,8	9,1
Opskrba odjećom, obućom, knjigama i sl.	-	9,1	13,6	63,6	-
Opskrba namještajem, osobnim vozilima, poljoprivrednim strojevima i sl.	-	13,6	9,1	31,8	-
Odlazak u srednju školu ili na fakultet	-	4,6	4,6	9,1	-
Pošta i telekomunikacije	-	-	-	4,6	63,6
Kultura (muzeji, kina, kazališta, izložbe, koncerti, predavanja)	-	4,6	13,6	9,1	4,6
Zabava, sport i rekreacija	-	-	4,6	13,6	-

Izvor: vlastito istraživanje.

Poštanski uredi postoje u Kaštu i Radatovićima. Radi kulture i zabave najčešće se putuje u Metliku i Novo Mesto, a u Hrvatskoj u udaljenije Jastrebarsko i Karlovac.

Iz priloženoga je vidljivo da ispitano stanovništvo i dalje veći dio svojih potreba namiruje u Sloveniji, a znakovita je slabija učestalost odlazaka u Ozalj. Ispitanici navode da je glavni razlog tomu slaba prometna povezanost i loša kvaliteta cesta prema Ozlju.

Usmjerenost na Sloveniju naselja u kojima je provedena anketa vidi se i u pitanju o izvorima prihoda kućanstva. Bilo je moguće dati više odgovora, a rezultati pokazuju da je uz poljoprivredu (40,9% ispitanika) rad u inozemstvu, odnosno Sloveniji, najznačajniji izvor prihoda ispitanih kućanstava (također 40,9%). Polovini ispitanih kućanstava (50%) jedan je od najvažnijih izvora prihoda mirovina, što odgovara i dobnoj strukturi stanovništva područja anketiranja, dok je otprilike četvrtini ispitanika (22,7%) rad u obližnjim centrima u Hrvatskoj osnovni izvor prihoda.

Na upit o posjedovanju zemljišta u Sloveniji 50% kućanstava odgovorilo je pozitivno; 72,3% vlasnika zemljišta u Sloveniji tu zemlju i obrađuje. Ispitanici ističu da se

poljoprivredom bave uglavnom za potrebe kućanstva (77,3%), dok se svega 18,2% ispitanika usmjerilo na poljoprivredu kao mogući izvor prihoda. Samo se jedno od ispitanih kućanstava uopće ne bavi poljoprivredom.

Na pitanje o promjenama u učestalosti odlazaka u Sloveniju nakon početka primjene Schengenskog sporazuma većina odgovara da jednako odlazi preko granice (68,2%); 31,8% ispitanika ipak rjeđe odlazi u Sloveniju, a kao razlog navode češće kontrole, nemogućnost prelaska granice na malograničnom prijelazu i slično.

Prema Zakonu o potvrđivanju sporazuma između Republike Hrvatske i Republike Slovenije o pograničnom prometu i suradnji, „prijelaz granice u pograničnom prometu dozvoljen je s pograničnim propusnicama i dozvolama za prijelaz granice na pograničnim prijelazima...” Spomenuta pogranična propusnica „može se izdati državljanima ugovornih stranaka koji imaju prebivalište na pograničnom prostoru” (NN 15/97). Propusnice je nabavilo čak 90,9% ispitanika, što ne čudi uzmemo li u obzir njihovu povezanost sa Slovenijom funkcijama rada i opskrbe. Za usporedbu, Zdenko Šiljak, načelnik općine Žumberak, koja svojim teritorijem također sudjeluje u zoni uz granicu, ističe da je svega pet stanovnika općine izvadilo pograničnu propusnicu. Zbog prirodno-geografskih karakteristika i slabe prometne povezanosti u tome dijelu zone uz granicu, izostala je funkcionalna povezanost s centrima u Sloveniji, pa na području općine ne postoji nijedan malogranični prijelaz.

Osim pograničnih propusnica, za lokalno stanovništvo pograničnog pojasa važan je i *poljoprivredni uložak*, koji „omogućava njegovom imatelju da prelazi granicu na graničnim prijelazima koji su upisani u njemu (...) te na drugim mjestima koja su upisana u poljoprivredni uložak” (NN 15/97). Poljoprivredni uložak nabavilo je 36,4% ispitanika, odnosno 40% vlasnika pogranične propusnice (kojoj se uložak izdaje kao dodatak). Pritužbe su najčešće na zakonsku odredbu prema kojoj „vlasnici, najamnici, zakupnici i korisnici imanja, koje dijeli granična crta, njihovi članovi obitelji i njihova radna snaga mogu zbog obrađivanja posjeda prelaziti državnu granicu na svakom mjestu na posjedu, ali ne mogu odlaziti sa svog posjeda u unutrašnjost pograničnog pojasa” (NN 15/97), što im onemogućuje opskrbu u obližnjim slovenskim trgovinama, a na hrvatskoj strani najbliže su trgovine u Ozlju i Jurovskom Brodu.

Najveće primjedbe lokalnog stanovništva vezane su uz nove, otežane uvjete prelaska granice. Vezani uz Sloveniju osnovnim životnim potrebama, s primjenom Schengenskog sporazuma morali su se prilagoditi novim životnim uvjetima. Gradonačelnica Ozlja ističe da se dio stanovništva nije pripremio za primjenu Schengenskog sporazuma, pa su prodavali svoje posjede u Sloveniji, na osnovi kojih bi stekli uvjete za dobivanje pogranične propusnice. Dalje ističe da je veliki dio lokalnog stanovništva prihvaćajući promjene ipak nabavio pogranične propusnice i poljoprivredni uložak (intervju s gradonačelnicom Ozlja, travanj 2008.).

Stambeni standard i upotreba stanova

Jednim od važnih aspekata životnog standarda može se smatrati i stambeni standard, koji se u ovom radu iskazuje opremljenošću stanova pomoćnim prostorijama te instalacijama vodovoda, centralnoga grijanja i kanalizacije. Opremljenost stanova Žumberačke

regije 2001. u velikoj mjeri varira među zonama. Tako se općenito može zaključiti da su među najbolje opremljenima stanovi ozaljske i žumberačke zone. Najlošije su opremljeni oni u naseljima krašičke zone – nijedan stan u toj zoni nema centralno grijanje, a svega 18% ima vodovod. Opremljenost stanova slaba je i u naseljima samoborske zone, gdje ih svega 7% ima centralno grijanje, a vodovod i kanalizaciju 50%. Ozaljska zona odskoče od ostalih, primjerice kanalizaciju u ozaljskoj zoni ima 94% kućanstava, a centralno grijanje 30%, što je u odnosu na 17% kućanstava u čitavoj regiji gotovo dvostruko više. Ozaljska i žumberačka zona odskoču i u opremljenosti stanova pomoćnim prostorijama – zahodom i kupaonicom. U tim zonama znatno je veći udio stanova koji imaju te pomoćne prostorije nego u samoborskoj i krašičkoj.

Stanovi na području Žumberka u prosjeku su vrlo stari; više od 50% starije je od 50 godina, a preko 20% izgrađeno je prije 1900. Najviše je žumberačkih kuća izgrađeno od 1901. do 1944. te od 1971. do 1980. (Magdalenić, 1996). Analiza upotrebe stanova na području Žumberka 2001. pokazuje da se oni pretežno upotrebljavaju za stanovanje (70%), iako je dio stanova s isključivo stambenom namjenom privremeno nenastanjen ili napušten. Najviše je napuštenih stanova u žumberačkoj zoni (10,3%), a privremeno nenastanjenih u ozaljskoj zoni (16,3%). Vidljivo su zastupljeni i stanovi za odmor, kojih je 28,4% na cijelom području Žumberka. Stanova za odmor najviše ima u krašičkoj zoni (44,1%), dok se u ostalima podudara s udjelom stanova za odmor za ukupno područje Žumberka (24,7% u ozaljskoj, 29,5% u samoborskoj i 28,3% u žumberačkoj zoni).

Vrlo je mali udio stanova koji se upotrebljavaju povremeno u vrijeme sezonskih poljoprivrednih radova (1,5%).

Pojedina naselja mogu se zbog udjela stanova za odmor u ukupnom broju stanova izdvojiti kao „vikendaška”: Šimraki (76,9%), Poklek (67,7%), Sopote (88,5%) i Čučići (88,2%). Često su receptivna vikendaška područja prostori slabijega gospodarskog razvoja, gdje vikendaštvo može dobiti ulogu gospodarske djelatnosti koja daje pozitivne razvojne impulse čitavom kraju. Vikendaška područja u blizini emitivnih područja češće se posjećuju, no zbog male udaljenosti vikendice od stalnog prebivališta vikendaša te njihova kraćeg boravka potrošnja vikendaša u receptivnom području prilično je mala jer oni potrepštine donose sa sobom i malo troše u tom području (Opačić, 2008). Kako su vikendaška naselja na području Žumberka blizu Zagreba i drugih centara, izostali su pozitivni razvojni impulsi u smislu razvoja uslužnih djelatnosti i ponude namijenjene vikendašima.

SWOT ANALIZA RAZVOJA ŽUMBERKA

Među glavne prednosti Žumberačke regije, kao i velikog dijela hrvatskoga ruralnog prostora, svakako se može ubrojiti očuvana prirodna i kulturno-povijesna baština. Karakteristike geografskog položaja Žumberka u blizini hrvatske regije jezgre s jedne, odnosno uz hrvatsko-slovensku međudržavnu granicu s druge strane, uz jaču valorizaciju pružaju razvojne mogućnosti. To je vidljivo već u ozaljskom dijelu Žumberka, gdje je većina stanovnika funkcijama rada i opskrbe više vezana uz Sloveniju nego Hrvatsku. Regija ima također povoljan turističko-geografski položaj, a od 1999. gotovo je u potpunosti uključena u sastav Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje te time zaštićena zakonom.

Kao nositelji razvojnih projekata s ciljem očuvanja prirodne i kulturno-povijesne baštine te tradicijskih načina gospodarenja na području Žumberka profiliraju se Park prirode te pojedine jedinice lokalne samouprave.

U anketi provedenoj za potrebe ovog istraživanja ispitanici kao prednosti života na Žumberku uglavnom ističu čist zrak i očuvanu prirodu te mir i tišinu, a neki navode i kvalitetniji život te mogućnost proizvodnje hrane za vlastite potrebe. Jedna od prednosti svakako je i potencijalno obradivo poljoprivredno zemljište koje je moguće upotrijebiti za razvoj organske poljoprivrede. Dio stanovništva ističe da život na Žumberku nema prednosti te stoga stanovništvo i napušta to područje (tab. 10).

Tab. 10. SWOT analiza razvoja Žumberka

Tab. 10. *SWOT analysis of development of Žumberak*

• PREDNOSTI (STRENGTHS)	• NEDOSTACI (WEAKNESSES)
<ul style="list-style-type: none"> o prirodna osnova i kulturno-povijesna baština regije o povoljan turističko-geografski položaj o relativna blizina Zagreba i drugih centara o Javna ustanova Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje 	<ul style="list-style-type: none"> o nastavljanje negativnih demografskih procesa – prirodne i ukupne depopulacije o nepovoljna dobno-spolna struktura o nedovoljan broj mladog i radno aktivnog stanovništva o nedostatna komunalna infrastruktura o loša prometna povezanost i izražena perifernost Žumberka o vrlo slaba opremljenost centralnim funkcijama o neriješeni imovinsko-pravni odnosi
• PRILIKE (OPPORTUNITIES)	• PRIJETNJE (THREATS)
<ul style="list-style-type: none"> o porast interesa za ekološki očuvane prostore i razvoj ekoturizma o sve veća uloga organske poljoprivrede o porast interesa za tradicionalne obrte i kulturno-povijesnu baštinu o sve važnija transgranična suradnja o razvojni projekti koje sufinancira Europska unija 	<ul style="list-style-type: none"> o daljnja polarizacija razvoja na razini Središnje Hrvatske o nepovoljni demografski trendovi u široj okolini o primjena Schengenskog sporazuma i daljnje ograničavanje kretanja u pograničnom prostoru

Brojni su nedostaci razvoja Žumberačke regije. Među osnovnima je iseljavanje uglavnom mladog i radno sposobnog stanovništva, što kao posljedicu ostavlja vrlo nepovoljnu dobno-spolnu strukturu. Udio stanovništva starijeg od 60 godina u Žumberačkoj regiji približava se 50%, a regija je najvećim dijelom zahvaćena tipom općega kretanja E_4 – *izumiranje*. Gradonačelnica Ozlja u razgovoru upravo manjak stanovnika iznosi kao glavni nedostatak regije, jer staro stanovništvo ne može biti nositelj razvoja Žumberka (intervju s gradonačelnicom Ozlja, travanj 2008.). Daljnjem iseljavanju stanovništva pridonosi i nedostatna infrastruktura. U razgovoru s predstavnicima jedinica lokalne samouprave dobivene su informacije o aktualnom stanju infrastrukture: strujom su opskrbljena gotovo sva žumberačka naselja, vodom oko 70%; no kanalizacija je tek u postupku rješavanja, a trenutno su prioritet ceste i prometna povezanost.

Prometnu povezanost s obližnjim centrima i nedostatak asfaltiranih cesta samo lokalno stanovništvo najčešće ističe kao nedostatak (anketno istraživanje, travanj 2008.). Osim toga često se navodi nedostatak trgovine – na području čitave regije trgovina postoji samo u Oštrcu i Stojdragi. Školu imaju samo Kostanjevac i Novo Selo Žumberačko, a posrijedi su područne škole koje pohađaju učenici od prvog do četvrtog razreda. Od ostalih nedostataka stanovništvo ističe: udaljenost liječnika i ambulante, otežani prelazak granice otkad se primjenjuje Schengenski sporazum, nedostatnu pokrivenost telekomunikacijskim mrežama (spora internetska veza, slab signal mobilnih mreža itd.) te nebrigu lokalnih vlasti za Žumberak. Zatvaranjem graničnih prijelaza i učestalim kontrolama po primjeni Schengenskog sporazuma, kao i visokim novčanim kaznama za prelaske granice izvan malograničnih prijelaza, otežava se mobilnost lokalnog stanovništva, čija egzistencija često ovisi o neometanom prelasku granice.

Još jednu slabost u razvoju čine neriješeni imovinsko-pravni odnosi kao i rascjepkanost zemljišta, koja je jak ograničavajući faktor za eventualno bavljenje poljoprivredom u komercijalne svrhe.

Budući da jača interes za takvim prostorima, jedna od razvojnih prilika lokalnih sredina, posebno onih tradicijskih naselja koja su u uvjetima izoliranosti u brdskim krajevima i dalje od većih centara ili prometnica ostala gotovo ili sasvim napuštena, mogu biti pažljivo odabrani selektivni oblici turističkih djelatnosti, u kombinaciji s organskom poljoprivredom i tradicionalnim obrtima. Oni potencijalno mogu biti uspješni u otvaranju novih životnih mogućnosti i ostvarivanju radnog angažmana, uz privlačenje posjetitelja. Pritom se kao jedan od instrumenata koji može pridonijeti održivom razvoju toga područja – u smislu gospodarske, društvene, ekološke i kulturne održivosti, a sve u okviru širega regionalnog razvoja – pojavljuje transgranična suradnja. U kontekstu ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju projekti transgranične suradnje sve se jače podupiru, kako deklarativno tako i financijski putem fondova i programâ Europske unije.

Žumberku prijeti demografska pustoš, a ograničenje njegove revitalizacije, među ostalim, jesu i negativni demografski trendovi u širem prostoru. Za Žumberak i druga periferna područja opasnost je i daljnja polarizacija razvoja na razini Središnje Hrvatske. Iseljavanje iz žumberačkoga pograničnog pojasa dodatno je potaknuto promjenama koje je donijela primjena Schengenskog sporazuma. Stanovništvo u zadovoljavanju osnovnih životnih funkcija (rad, opskrba, školovanje) zbog komplikacija pri prelasku granice sve lakše odlučuje napustiti Žumberak i odseliti se u neki od obližnjih gradova.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I ZAKLJUČAK

Kao ruralna pogranična periferna regija Žumberak je ogledni prostor koji odražava posljedice dosadašnjega polariziranog razvoja Hrvatske. Takav je razvoj u drugoj polovini 20. stoljeća bio popraćen promijenjenim prostornim odnosima koji su uzrokovali rastuću ovisnost ruralne periferije o središtima polariziranog razvoja (Pejnović, 2004). U suvremenim uvjetima stanje je najteže u ruralnim područjima udaljenima od makroregionalnih središta kao glavnih polova razvoja, koji gravitiraju slabim urbanim (pod)središtima, te u perifernim područjima koja su se nakon osamostaljenja Hrvatske našla na njezinu

prostornom rubu, a da pritom nisu razvojno poduprta od lokalnih, regionalnih ili nacionalnog središta (Štambuk, 1998). U radu su analizirani razvojni problemi Žumberačke regije upravo u kontekstu njene periferičnosti te položaja uz hrvatsko-slovensku međudržavnu granicu. Polazne hipoteze djelomično su potvrđene:

Negativni demografski trendovi nešto su slabije izraženi u zonama Žumberačke regije bližima granici, međutim to se odnosi samo na one dijelove koji su funkcionalno usmjereni prema prekograničnim područjima i bolje povezani s njima. Ozaljska zona, u kojoj se nalazi najveći udio naselja smještenih neposredno uz granicu, u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. jedina bilježi pozitivnu migracijsku bilancu.

Žumberačku regiju u cjelini karakterizira veliki udio stanovništva zaposlenog u primarnom sektoru djelatnosti, čak 65,8%. U zoni naselja uz granicu udio zaposlenih u primarnom sektoru nešto je manji, a udio zaposlenih u djelatnostima tercijarnog sektora veći (oko 11%) u odnosu na ostale zone Žumberačke regije. Nadalje, zona naselja najbližih granici pokazuje najveći udio zaposlenih u inozemstvu, što upućuje na zapošljavanje stanovništva u prekograničnim centrima rada. S obzirom na prethodno rečeno može se govoriti o blago izraženijoj tendenciji prijelaza iz tradicionalnoga agrarnoga u moderno tercijarno društvo.

Analiza usmjerenosti dnevnih cirkulacija na pojedina naselja u Hrvatskoj i Sloveniji pokazala je da stanovništvo pretežno odlazi u Metliku, a u manjoj mjeri i u Novo Mesto. Naselja uz granicu, koja su u odnosu na lokalne centre u Hrvatskoj prometno bolje povezana s Metlikom, osnovnim životnim funkcijama (rad, opskrba, rekreacija) pogotovo su jače usmjerena na taj prekogranični centar. To je potvrđeno u naseljima ozaljske zone, dok je u ostalim zonama, prije svega žumberačkoj, ta povezanost bitno manja.

Primjenom schengenskog režima intenzitet transgraničnih cirkulacija smanjio se kod više od 30% lokalnog stanovništva, koje navodi da rjeđe odlaze u Sloveniju. Stroži režim i jake kontrole otežavaju svakodnevni život lokalnim stanovnicima koji u zadovoljavanju svojih potreba (radno mjesto, opskrba živim namirnicama itd.) ovise o transgraničnim cirkulacijama.

Blizina državne granice različito je utjecala na naselja pojedinih zona Žumberačke regije. U slučaju ozaljske zone blizina granice otvara mogućnosti transgraničnih cirkulacija radi zadovoljavanja osnovnih životnih funkcija; pojedini slovenski centri (prije svega Metlika) tim su naseljima dostupniji od hrvatskih centara. U slučaju žumberačke i samoborske zone blizina državne granice nema većeg utjecaja na razvoj naselja.

Rezultati istraživanja upućuju na nizak stupanj socijalno-ekonomske preobrazbe i trend izumiranja stanovništva Žumberačke regije u cjelini. Uzroci tome mogu se pronaći u nepovoljnim historijsko-geografskim prilikama koje su se odrazile na današnji sastav stanovništva, disperznoj naseljenosti, perifernom položaju Žumberka i lošoj prometnoj povezanosti, udaljenosti od regionalnih centara, ali i u zapostavljenosti regije od lokalne i državne vlasti. Ulazak Hrvatske u Europsku uniju trebao bi pridonijeti razvojnim poticajima upravo za takve periferne prostore, u skladu s kohezijskom politikom Europske unije. Položaj Žumberka uz državnu granicu tako je s jedne strane ograničenje, no s druge strane otvara mogućnosti razvoja u skladu s modelima regionalnog razvoja pograničnih područja.

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ Pojmovi „Žumberak” i „Žumberačka regija” u radu se upotrebljavaju kao sinonimi.
- ² Budući da su podaci o broju rođenih i umrlih za godišta 1961. – 1963. nedostupni, izračunati su metodom interpolacije za međupopisno razdoblje 1961. – 1971.

Radi vremenskog usklađivanja podataka prirodnoga kretanja stanovništva s međupopisnim intervalom, broj rođenih i umrlih 1961. umanjen je za četvrtinu (koliko otpada na razdoblje do 31. ožujka), a broj rođenih i umrlih 1971. umanjen je za tri četvrtine. Isto je učinjeno i za međupopisna razdoblja 1971. – 1981., 1981. – 1991. i 1991. – 2001. u tab. 2, 3 i 4.
- ³ Od 1970. do danas stanovništvo žumberačke regije bilježi stalnu negativnu prirodnu promjenu u promatranom razdoblju 1961. – 2001. Pozitivna prirodna promjena unutar regije posljednji je put zabilježena 1969. Pojedina naselja potpuno su izgubila stanovništvo već šezdesetih godina.
- ⁴ Gradonačelnica Ozlja ističe da je gotovo 90% sela dobilo asfaltiranu cestu, 95% naselja ima struju, a kreće se i u izgradnju vodovodne mreže (izvor: intervju s Biserkom Vranić, gradonačelnicom Ozlja, 15. travnja 2008.).

LITERATURA

- Anderson, J., O'Dowd, L., Wilson, T. M., 2003: Why study borders now?, u: *New Borders for a Changing Europe: Cross-border Cooperation and Governance* (ur. Anderson, J., O'Dowd, L., Wilson, T. M.), Frank Cass, London, Portland, 1-12.
- Bognar, H. I., Bognar, A., 2010: Povijesni razvoj i političko-geografska obilježja granice i pograničja Republike Hrvatske s Republikom Slovenijom na Žumberku i u kupsko-čabranskoj dolini, *Geoadria* 15 (1), 187-224.
- Friganović, M., 1990: *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Klemenčić, M., 1989: *Historijsko-geografska osnova regionalnog poimanja i demografskih promjena Žumberka*, magistarski rad, Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.
- Koči-Pavlaković, V., 1996: Regionalni ekonomski razvoj graničnih krajeva: teorijske osnove i modeli, u: *I. hrvatski geografski kongres: geografija u funkciji razvoja Hrvatske: zbornik radova* (ur. Pepeonik, Z.), Zagreb, 12. i 13. listopada 1995., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 351-358.
- Lay, V., 1998: Teorijske, društvene i političke neprilike s periferijom, u: *Duge sjene periferije: prinos revitalizaciji hrvatskoga ruba* (ur. Rogić, I. i Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Zagreb, 13-40.
- Magdalenić, I., 1996: Opremljenost žumberačkih domaćinstava i gospodarstava, *Sociologija sela* 34 (1/2), Zagreb, 19-36.
- Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- Nejašmić, I., 2006: Demographic resources of Croatia's border areas, u: *South Eastern European countries on their way to Europe – geographical aspects* (ur. Henkel, R.), Leibniz – Institut für Länderkunde, Leipzig, 213-224.
- Opačić, V. T., 2008: Ekonomsko-geografski utjecaji i posljedice vikendaštva u receptivnim vikendaškim područjima – primjer otoka Krka, *Ekonomika misao i praksa* 17 (2), 127-154.
- Pejnović, D., 2004: Lika: Demographic Development under Peripheral Conditions, *Hrvatski geografski glasnik* 66 (2), 23-46.
- Salaj, M., (ur.), 1997: *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.
- Štambuk, M., 1995: Žumberak, primjer propadanja ruralnog područja u okolici glavnog grada, *Sociologija sela* 33 (1/4), 29-37.

- Štambuk, M., 1998: Prema obnovi periferija, u: *Duge sjene periferije: prinos revitalizaciji hrvatskoga ruba* (ur. Rogić I. i Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Zagreb, 147-154.
- Župančić, M., 1996: Seljačka gospodarstva i žumberačka poljoprivreda, *Sociologija sela* 34 (1/2), 3-17.

IZVORI

- Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. - 1991. po naseljima*, Knjiga 2, DZS, Zagreb, 1998.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*, Dokumentacija 553, RZS, Zagreb, 1984.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Nastanjeni stanovi prema pomoćnim prostorijama i instalacijama po naseljima*, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Stanovništvo i kućanstva po naseljima*, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, www.dzs.hr (20.02.2011.)
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Stanovništvo staro 15 i više godina prema spolu i završenoj školi po naseljima*, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Središnji registar prostornih jedinica*, Državna geodetska uprava, 2002.
- Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima Hrvatske 1964.-2001.*, Republički/Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Uredba za provedbu Carinskog zakona, *Narodne novine* 161/03, <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/2320.htm> (10.04.2008.)
- Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Republike Hrvatske i Republike Slovenije o pograničnom prometu i suradnji, *Narodne novine* 15/97, <http://www.nn.hr/clanci/međunarodni/1997/102.htm> (10.04.2008.)

Primljeno (Received): 15 - 11 - 2010

Prihvaćeno (Accepted): 26 - 09 - 2011

Ana Popović, prof. geografije
Perjavica 19, 10 090 Zagreb
anapopovi@gmail.com

Petra Radeljak
Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek
Marulićev trg 19/II, 10000 Zagreb
radeljak@geog.pmf.hr